

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд, представен от **Зорница Тоткова**, на тема **”Възприет родителски стил и привързаност към значимите други в ранна зрялост”**, за присъждане на образователната и научна степен **“Доктор по психология”**

Рецензент: Проф. д-р Румяна Божинова

Представеният от Зорница Тоткова дисертационен труд е насочен основно към изучаване на родителството и неговите ефекти върху моделите на партниране на личността с най-близкото ѝ обкръжение (привързаността). Опитът ѝ да изясни родителството като система и функция, предполага обогатяване на съществуващата до този момент представа за него, което е определящо за научната значимост на работата. Дисертабилният характер на темата се подсилва и от практическата ѝ стойност. Родителството е във фокуса на общественото внимание у нас във връзка с прогресивно увеличаващите се проблеми в отглеждането, образованието и възпитанието на младите хора. В обсега на обсъжданата тема е проблемът с нарастващия брой изоставени деца, демонстрираната в училище агресия, тормоз, отчуждение, употреба на наркотици. Това са явления, които кореспондират с влиянието на стила на родителство и формирания стила на привързаност.

Дисертацията е представена в рамките на 154 стр. Илюстративният материал включва 32 таблици и 30 фигури и 3 приложения. Цитирани са 226 източника, 22 от тях са на кирилица и останалите 204 на латиница. Дисертацията се състои от три глави, увод, обобщение, заключение и литературна справка. Работата е построена в съответствие с характера на реализираното изследване, което е емпирично по същността си. Добре е

отразен цялостния изследователски процес от теоретичните предпоставки до резултатите с тяхната приносна стойност.

Първа глава е насочена към извеждане на теоретичните предпоставки на дисертационното изследване и пълноценно реализира тази своя функция. Тя проследява съществуващите теоретични подходи в изучаването на родителския стил и привързаността. Отделено е широко място на утвърдените в съответните области концепции и актуални изследвания. Като базисни за дисертационното изследване са изведени четирикатегориалният модел на родителския стил, включващ авторитетен, авторитарен, разрешаващ и пренебрегващ стил (Baumrind), и четирикатегориалният модел на привързаността, включващ сигурен, отхвърлящ, свръхангажиран, и страхуващ се стил (Боулби и Ейнсуърт). В основата на първия са дименсиите вискателност и отзивчивост, а на втория - тревожност и избягване. Дисертантката приема двата модела като достатъчно надеждни за изследване в избрания от нея възрастов период (ранна зрялост).

Във *втора глава*, озаглавена „Постановка на изследването”, е изложен теоретичният модел на изследването. Дисертантката, като изхожда от наличните доказателства за връзката между родителския стил и привързаността, очертава параметрите на проектираното изследване. Предложеният модел включва както хоризонтално, така и вертикално измерение. Второто е представено от проучването на възрастовите различия във възприемането на родителския стил, на привързаността и отношенията между тях. В този план са включени и допълнителни елементи, като поредност на раждане, наличие на собствени деца и др. Специално трябва да се отбележи, че полът, възрастта, поредността на раждане и други променливи са третиранни като индивидуални особености, а не просто като демографски данни, което е от съществено значение за интерпретиране на резултатите от изследването.

Изведеният модел на изследване е отразен в разгърнатата структура от задачи, в които е декомпозирана основната цел на работата, а именно да се изучи възприетият родителски стил на майката, бащата и общия възприет стил на родителство и да се проследят връзките между тях и изградения стил на привързаност. Целите и задачите са ясно формулирани и обвързани с конкретни хипотези.

Очакванията, най-общо, са да има различия във възприемането на родителските стилове на двамата родители, както и доминирането на смесените родителски стилове над чистите, да има връзка между възприемания родителски стил на майката, бащата и общия възприет стил на родителство и изградения стил на привързаност.

Докторантката проявява подчертана прецизност в избора и по-точно в подготовката на методите на изследването, част от които могат да се приемат за оригинални. Те се отличават с добри психометрични характеристики и предполагат пълноценно проучване на възприеманите родителските стилове и стил на привързаността. Въпросникът за измерване на родителския стил, включва по 32 айтема за майката и за бащата, избрани чрез експертна оценка от налични в областта инструменти. За измерване на привързаността е използван конструиран от Фрайли въпросник, отчитащ тревожността и избягването и съответно измерващ 4 различни контекста на взаимоотношенията на изследваното лице – с майката, с бащата, с интимния партньор и с най-близкия приятел.

В изследването е приложено и структурирано интервю в рамките на 30 въпроса. То е ориентирано към събиране на допълнителна информация във връзка с измерваните променливи. Съществен е също опитът за изясняване разбирането за смесен стил на родителство (недиференциран) чрез свободно генериране на 10 думи от изследваните лица, посочили този стил. Използването на качествени методи е положителен елемент от изследването, подпомагащ постигането на по-точна, еднозначна интерпретация на получените резултати.

Извадката за изследването е подходящо подбрана съобразно приетия възрастов критерий. Тя включва 334 лица на възраст 18 - 45 години, предимно задочни студенти, от различни специалности и градове на страната, също курсисти и шофьори от автошкола.

Резултатите, заедно с обсъждането, са представени в 5 параграфа в *третата глава* на дисертацията. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени основно на базата на честотен, корелационен и дисперсионен анализи, подходящо графично и таблично илюстрирани.

Последователно са изложени резултатите за родителски стил, за чисти и смесени родителски стилове, за стил на привързаност, за връзката между родителски стил и привързаност. Накрая са проследени резултатите за влиянието на различни индивидуални променливи по отношение на възприемания родителски стил и формирания стил на привързаност у личността. В общ план трябва да се посочи, че резултатите са коректно интерпретирани. Докторантката показва способност да третира явленията в тяхната връзка и зависимост. Очертани са съществени и нови измерения на родителския стил и неговата връзка със стила на привързаност.

Някои от изведените тенденции предполагат по-широко обсъждане в плана на сравнение с други изследвания, които имат подкрепящо или уточняващо значение за конкретните доказателства. Определено представляват интерес емпиричните доказателства за широкото присъствие на смесени и недиференцирани родителски стилове, съобразно оценката на децата. Този резултат не може да бъде еднозначно интерпретиран и изискват предложеното от Тоткова обяснение за наличие на гъвкавост, известна динамика в стил да бъде подкрепена от други изследвания. Подходящо е също в тази връзка да се обсъди възможното вариране на впечатлението и оценката на порасналите деца за стила на техните родители т.е. вторичната обработка на информацията (на спомена), който те имат. В тази насока

дисертантката има възможността да използва резултатите от същото изследване, които се отнасят до влиянието на възрастта и наличието на собствени деца.

Специално внимание заслужава и доказаната предиктивна функция на родителските стилове в представения в конкретното изследване контекст, спрямо стила на привързаност. Препоръчително е нейното по-широко анализиране, в плана на сравнението с други изследвания.

Трета глава завършва с изводи, които обобщено и коректно представят основните доказателства на дисертационното изследване. Тяхното извеждане е подпомогнато от кратките междинни изводи, присъстващи при представянето на отделните аспекти на изследването.

Предложеният дисертационен труд впечатлява с цялостната си изграденост и завършеност. В заключителните части се съдържат отговорите на поставените в началото въпроси, очертани са възможностите за бъдещи проучвания и практически приложения. Към положителните оценки заслужава да се отбележи и добрия език и стил на изложение.

Приносните моменти на дисертацията могат да бъдат отбелязани в няколко насоки:

- Разширена и уточнена е съществуващата до този момент представа за родителството. Конкретното изследване доказва наличието на различни комбинации от родителски стилове в рамките на семейството и водещата позиция на един от стиловете. Установено е наличието на смесени и недиференцирани стилове, освен на традиционно третираните чисти стилове.

- Доказано е, че родителският стил оказва съществено и влияние върху формиране на устойчив модел на партниране на личността с близките за него хора, третиран като стил на привързаност.

- Установено е, че възприеманият от децата родителски стил е повлиян в определена степен от техните индивидуални особености като възраст, пол,

наличие на собствени деца и др., което предпоставя задълбочаването на изследванията в тази насока.

- Създадена е методика за определяне на възприетия стил на родителство.

Авторефератът точно и достатъчно пълно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд. Резултатите от дисертационното изследване са представени в седем публикации.

В заключение искам да посоча, че представеният от Зорница Тоткова дисертационен труд свидетелства за добрата ѝ теоретична подготовка и компетентност за поставяне и провеждане на емпиричен тип психологични изследвания. В процеса на подготовка на труда, тя показва подчертан интерес към научно-изследователска работа, търпение и упоритост в нейното осъществяване, успя пълноценно да използва и развие професионалния си потенциал. Предложеният труд отговаря на критериите за присъждане на научната и образователна степен „доктор по психология”.

С убеденост предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Зорница Тоткова степен „доктор по психология”.

Проф. д-р Румяна Божинова

17. 11. 2014 г.